När det stod och vände

Vittnesmål om historiska vändpunkter

av Michael Sahlin

Résumé

The text below is an account of, or rhapsody over, the author's diplomatic encounter with dramatic, decisive and defining episodes in the modern history of a number of countries of service. With the exception of Sudan/South Sudan, the story relates to countries in or close to Europe. With the exception of Norway, it relates to countries on the edge, in transition to or from democracy and modernity: *Spain 1981* (Col Tejero attempting a coup d'état, with the CSCE in session), *Turkey 1997* (The "Post-modern coup" against Erbakan/Ciller) , *Yugoslavia/ FRY 2000* (popular uprising against Milosevic and his regime), *Macedonia 2004* (when the Ohrid Framework Agreement all but collapsed) and *Sudan/South Sudan 2011* (the problematic exercise in partition). And then *Norway 2008*, being a separate story about the problems of a bilateral ambassador. "The ambassador who likes action", also apparently labelled "The Devil of Belgrade", notes that chance – or some kind of invisible hand – has made him serve in countries where drama tended to coincide with his time of service, and reflects in a concluding section on lessons to be learned for diplomacy and international crisis management, also in the light of what happened subsequently in these countries – in retrospect shedding light on the relevance and significance of the episodes recalled, and looking ahead.

AMBASSADÖREN SOM GILLAR action är rubriken på en artikel i *Värmlands Folkblad* som står högt eller högst på listan om man googlar mitt namn och titeln. Den aningen fåniga rubriken i artikeln föranleddes av att jag för intervjuaren – i Oslo – berättade om tidigare tjänstgöringar i stökiga och händelserika länder, detta i viss, tänkt kontrast mot idyllposten i broderlandet, alltså före de upprörda turerna kring Gripen/Norgefrågan.

Slumpen – eller någon form av osynlig styrande hand – har hursomhelst velat placera mig på posteringar som har haft det gemensamt, som en röd tråd, att det handlat om genomgripande och rejält dramatiska omskakningar i ländernas politiska utveckling. Jag talar här, förutom grannlandet Norge, om Spanien, Turkiet, Jugoslavien, Makedonien och Sudan. Om upplevelser i dessa länder finns en historia att berätta, och konklusioner att diskutera både beträffande diplomat/ ambassadörsrollen och om fortsättningen i dessa länder.

Spanien 1981

Den 23 februari 1981 stormade 200 Guardia Civil-män och soldater anförda av Guardia Civil-överstelöjtnanten Antonio Tejero Molina in i det spanska parlamentshuset, Palacio de Congresos, och in i andrakammarsalen, deputeradekammaren, där omröstning pågick om att välja Leopoldo Calvo Sotelo till ny premiärminister efter Adolfo Suarez. I TV kunde man höra och se kuppmakare Tejero gorma att alla närvarande, lokala parlamentariker som besökande dignitärer

(inklusive ett antal svenska riksdagsmän!), skulle lägga sig ner på golvet. Alla lydde, utom Adolfo Suarez som trotsade den gormande överstelöjtnanten och förblev sittande i sin bänk, rak som en modig och stursk fura. Gisslantagningen av parlamentet skulle dra ut i ca 20 timmar. Den stora, ovissa frågan dag 1 och in på natten var hur kung Juan Carlos skulle ställa sig och agera, och i vilken mån ledande militärer ute i regionerna låg bakom och stödde kuppförsöket – som ägde rum i en politisk atmosfär av politisk bräcklighet efter de 37 åren av Franco-diktatur, ETA-våld, ekonomisk kris m m. Alla väntade på det TV-tal som det sades att kungen skulle hålla, ovisst när.

Efteråt framkom att Juan Carlos ägnat tiden före sitt TV-tal till att ringa runt till bl a samtliga regionala militära chefer och avkrävt dem lojalitetsförklaringar till kungen och den spanska demokratin. Alla dessa utom en eller möjligen två avgav sådana lojalitetsförklaringar varefter kungen hade möjlighet att i sitt TV-tal på natten fördöma kuppförsöket och försvara demokratin med full kraft (som visade sig vara en god investering också för den spanska monarkin i det rådande övergångsskedet). Efter denna demokratiska styrkedemonstration kom kuppförsöket av sig dag 2 och Tejero blev sedermera den kuppmakare som satt längst i fängelse, 15 år – han släpptes fri 1996 och bosatte sig i Malaga där han 2006 påminde om sin existens genom en tidningsartikel där han krävde folkomröstning om ett PSOE-regeringsförslag om utökad autonomi för Katalonien. Tejeros kuppförsök (f ö hans andra, 1978 hade han gjort ett första försök som renderade honom 7 månaders fängelse), gavs senare namnet ”Tejerazo” alternativt ”23-F” och var det sista attentatet mot den framväxande spanska demokrati som hade skadats av Franco-åren och som slutligt stabiliserades genom Nato och EU-medlemskapen.

Bredvid dramatiken i det spanska parlamentet pågick en annan dramatik, ESK:s (Den Europeiska säkerhets- och samarbetskonferensens) stapplande försök att återskapa det säkerhetsklimat – détenten – som skadats allvarligt av Sovjetunionens aggressioner mot Afghanistan och Polen. I den miljön hade Sverige och övriga neutrala och alliansfria stater (N+N) en viktig brobyggarroll att spela, även om förhandlingsklimatet var minst sagt kärvt. Redan under förmötet hösten innan hade man blivit tvungen att ta till konferenstricket att stoppa klockorna sedan ett otal deadline passerats utan ens ett procedurresultat, som grund för förhandlingar om substans. En klassisk N+N-uppgift var därvid att veckovis sammanställa ”the grid”, d v s schemat för mötena i de olika arbetsgrupperna. Dagarna runt den 20 februari besöktes ESK-delegationen av en grupp riksdagsmän, däribland nestorn, den tunge politikern Allan Hernelius och f d socialministern Gabriel Romanus. Dessa gjorde just den 23 februari ett gästspel i parlamentet och fick handgripligen uppleva kuppförsöket. Det berättades senare att ordern av Tejero att lägga sig på golvet fick till tung konsekvens att Hernelius hamnade ovanpå Romanus, dock utan allvarligt men.

För min del utspelade sig följande. Jag sitter och jobbar över på delegationskontoret i Palacio de Congresos y Exposiones när någon ringer mig på telefon och frågar om konferenslokalen är omringad – och tillägger att jag nog bör ringa hem och berätta vad som sker. Påringningen liksom andra indikatorer visade sig bero på namnförbistring, man hade blandat ihop Palacio de Congresos och byggnaden med tillägget ”y Exposiones” i en annan del av staden. Så efter inledande alarm framgick att fara förelåg inte för ESK och konferensdeltagarna (ytterst världsfre-

den) men väl för demokratins överlevnad i värdlandet Spanien.

En rätt spöklik, skrämd tystnad rådde den kvällen i Madrid, ingen visste vad som skulle ske. Men schweiziske kollegan Peter Tröndle och jag visste vad vi måste göra, det var vår uppgift att producera en ”grid” till nästa dag, gällande veckan därpå. Vi valde, i rådande nyfikenhetsläge, att förlägga arbetet till en restaurang. Kyparen sade återkommande till oss att ”muy mal”, läget är allvarligt. Men så mycket mer gick inte att få veta, alltså hem till hotellet, och väntan – en lång väntan, på att kungen skulle hålla sitt aviserade tal. Det dröjde och dröjde, och under tiden körde spansk TV, bisarrt nog, en filmfars med Bob Hope. Men till sist kom alltså kungatalet och man började kunna ana att dramatiken kanske skulle få en lycklig utgång – något som alltså bekräftades dagen därpå.

Den spanska demokratin hade, under länge beundrad ledning av den då unge kungen, bestått provet, motstått försöket att vrida klockan tillbaka (snarare än att enbart stoppa klockan!), och konferensen kunde sega vidare, men det tog till sist nära tre år för Madrid-mötet att komma fram till ett slutdokument. I detta ingick beslutet att hålla det som kallades Stockholmskonferensen. Den pågick i sin tur några år som vi minns, och i dess slutdokument beslutas att förvandla ESK till OSSE, alltså Organisationen (inte längre blott ”konferensen”) för Säkerhet och Samarbete i Europa. Den organisation som efter att ha kämpat länge med de transkaukasiska konflikterna nu hittat en viktig roll i den transatlantiska övervakningen av kriget i östra Ukraina.

Den händelse i Spanien som jag bevittnade – med uppgiften inte minst att hålla i pennan i de första skisserna till det slutliga beslutet om Stockholmskonferensen (som skapade OSSE, etc) var alltså en milstolpe både i den spanska demokratins konsolideringsprocess och, mer indirekt, en del i ett skede som stegvis ledde fram till det kalla krigets slut. Efter Tejero 1981 följde Nato-medlemskap 1982 (och full integrering i Nato 1999) och EU-medlemskap 1986.

Turkiet 1997

”Out!” ropade tennisdomaren, tillika värnpliktig professionell tennisspelare, i givakt, med upprörande partiskhet till förmån för sin högste chef, andremannen i den turkiska försvarsmakten, hjälten från Somalia och FN-operationen där, general Cevik Bir. Bir spelade dubbel ihop med kompisen bankmannen. (Kontakten med Bir hade visst samband med min och min företrädares strävan att få en försvarsattaché placerad i Ankara – favoritkandidaten, Anders Ahlini, hade tjänstgjort nära Bir i Somalia-missionen).

Domaren var som sagt en rekryt som uppenbart lät respekt för överordnad väga tyngre än rättvisa och regelstyrning. På andra sidan nätet andremannen Ulf Waldén och jag, ambassadör i Ankara sedan ett par år. Svenskarna förlorade, knappt, generalen var mycket nöjd. Då. Mindre nöjd var han när han långt senare ställdes inför rätta för att ha aktivt medverkat i vad han själv myntade som begrepp, ”The Post-modern Coup” i februari 1997, Turkiets sista militärkupp, denna gång i form av att tvinga bort en misshaglig regering utan att gripa till öppet våld och utan att själv gripa makten, därav ”post-modern”, jämfört med kupperna 1960, 1971 och 1980, alltså en kupp varje årtionde som fast inslag i den turkiska politiska efterkrigstraditionen.

Det bör här inskjutas att talet om 1997 års händelser som Turkiets sista, eller senaste, militärkupp grundar sig i att det av AKP och president Erdogan styrda och tuktade rättsväsendet i dagens verklighet nyligen fastställt att de omtalade rättegångarna mot

horder av höga militärer grundat på rättsligt dubiösa åtal om kuppförsök under 2000-talets dragkamp med den nytillträdda AKP-regeringen, rättegångarna med benämningen ”Bayloz”(Släggan) respektive ”Ergenokon”, vilat på falska grunder och således inhiberats. Men den post-moderna kuppen 1997 var på riktigt, kan jag försäkra. Annat må ha utmynnat i dimmoln och legala konstigheter, men inte detta. Jag var där och såg på nära håll vad som skedde.

Bakgrunden till händelserna i februari 1997 och därefter var en turbulent och komplicerad situation. Den politiska miljön präglades av dels ideliga rockader mellan den tidens regeringssugna regeringsbildare, den ena bräckliga koalitionsregeringen efter den andra, i princip ständig regeringskris, dels allvarliga förvecklingar i och till följd av det allt smutsigare kriget mellan armén och PKK, en följd av dåvarande parlamentsledamoten Tansu Cillers beslut att auktorisera specialstyrkor att inleda vad som benämndes Black Operation, trots tidigare invändningar från bl a dåvarande presidenten Turgut Özal och generalen Bitlis som båda dog under mystiska omständigheter 1993.

Följderna av det smutsiga kriget kom i hög grad att manifesteras av den s k Susurluk-skandalen (den 3 november 1996, alltså bara några månader före februarikuppen). Susurluk är namnet på en obetydlig ort i västra Turkiet. Den dagen, 3/11, nalkas en lastbil ett vägskäl upp mot en huvudväg, föraren ser sig om, ser att det kommer en bil hundratals meter bort, ser sig ha god tid att köra ut, anar inte att den stora limosinen kör i 200 km i timmen, kraschen blir våldsam. Vid kontrollen av olycksplatsen visar polisundersökningen att bland de omkomna passagerarna finns dels en biträdande polischef från Istanbul, dels en kurdisk klanhövding, tillika parlamentariker i Cillers parti (DYP), och dels en efterlyst högerextremist (”grå varg”) och yrkesmördare som samarbetat med turkiska underrättelsetjänsten både mot armenska terrorgruppen Asala och kurdiska PKK. Alltså manifesterades till allmänt beskådande bekräftelser på vad många anat och fruktat vad gällde skumrasksamverkan mellan politiker, narkotikasmugglare och etablerade brottslingar, en indikation på att också politiken brutaliserats och kriminaliserats av det smutsiga kriget. Stor skandal, både Tansu Ciller och hennes ökände inrikesminister Mehmet Agar, fick så småningom avgå. Men till sist blev det ändå så att den ende som åtalades var den stackars lastbilschaufförен.

Vad värre var, detta upprörande spel (som bl a ledde till en mängd mord och försvinnanden särskilt i sydöstra Turkiet som ännu denna dag förblir traumatiskt ouppklarade) sammanföll i tiden med andra aspekter på regimen ”Refayol”, namnet på koalitionsregeringen mellan den islamistiske Necmettin Erbakans parti Refah och Tansu Cillers DYP (”Doryol” på turkiska). Erbakan var i denna koalition, som varade i ett år, premiärminister och Ciller vice PM. Erbakans Refah-parti hade gjort framsteg i val efter val de senast föregående årtiondena, ideliga koalitionsförsök hade gjorts i syfte att stoppa Erbakans utpräglat islamistiska parti från att komma till makten, men efter valet 1996 gick det inte längre, att stoppa Refah med demokratiska medel sig inte möjligt. Så i juni 1996 såg den bl a i Susurluk-skandalen svårt diskrediterade Ciller chansen till en oväntad come-back genom att kaxigt erbjuda Erbakan koalition och det kemalistiska etablissemanget garantier att som vice premiärminister säkerställa att en Erbakan-ledd regering inte skulle tillåtas ge sig in på några islamistiska stolligheter, eller farligheter. Detta alltså månaderna före Susurluk som inträffade månaderna före februarikuppen. Bådadera med ”popstjärnan” Tansu Ciller i huvudrollen.

Själv började jag, bl a efter rätt ingående samtal med de militärer jag kände, ana vart det barkade när jag och alla andra observerade hur Ciller blev alltmer absorberad av skandalhändelserna kring det smutsiga krig hon själv utlöst och alls inte rådde på och förmådde utgöra utlovat lås på regeringschefen Erdogan som rätt snart började göra allehanda provokativa islamistiska utspel, som att besluta om saudifinansierade moskébyggen uppe i presidentområdet Cankaya i Ankara respektive på det republikanskklassiska Taxim-torget i Istanbul och göra utrikespolitiska utspel som gick stick i stäv med klassisk turkisk tradition. Hans justitieminister talade vid ett tillfälle hånfullt om att ”blåsa ut ljusen”, syftande på gamla sunni-islamska fördomar mot minoritetsriktningen Alevi och deras ”orgier” i sina bönehus, Cemhevis).

Följden blev demonstrationer som varade i veckor – klockan 9 varje kväll släcktes ljus och slamrades med grytlock. Ett herrans, eller oherrans, liv. Och särdeles oroväckande, som konkret tecken på tilltagande konfrontationsmiljö, var det att den 4 februari iaktta stridsvagnar på gatorna i Ankara, i detta fall i stadsdelen Sincan där lokala islamister under ”Jerusalem night” hade provocerat med allehanda anti-israeliska manifestationer. Och mot slutet av februari var läget så uppenbart spänt att jag väntade mig ljudet av stridsvagnar på gatan varje dag.

Till min förvåning blev jag just den 28 februari inviterad till en bekant i officerskåren, generalen Cetin Dogan (den intellektuelle officer som senare skulle anklagas i Bayloz-rättegången för ledande ansvar för ett påstått kuppförsök och fick sitta häktad i många år innan den legala vindkantringen skedde). Dogan ville förklara läget för mig. Det handlade inte om en militärkupp, den tiden var förbi, inga stridsvagnar skulle rassla, inget maktövertagande skulle ske, men situationen med den oansvariga regeringen hade nu blivit ohållbar, regeringen måste avlägsnas och budet återgå till andra krafter (president Demirel gav så småningom budet till Mesut Yilmas, en annan veteranpolitiker). Det som hade skett och skulle ske var att militärledningen vid Högsta militärrådets möte den 28 februari i ett berömt memorandum hade anklagat regeringen Erbakan/Ciller för allehanda försyndelser och krävt ändringar på en rad punkter, krav som var av sådan art och grad att Erbakan, och med honom Ciller, till sist fann för gått att ge upp och kasta in handduken.

Turkiets historia efter dessa händelser inrymde först mer eller mindre framtvingad tillkomst av olika nationalistkonservativa regeringskonstellationer, involverande bl a superveteranen Bulent Ecevit, och fortsatt politisk vanskötsel (det var då jag lämnade min post och utkikspunkt i Ankara, sommaren 1998, rätt dyster till analytiskt sinne över utvecklingen, där slutrapporten fick benämningen ”Turkiets svarta år”), därefter allvarlig ekonomisk kris, därefter ett återuppståndet, reformerat Refah-parti som nu under namnet AKP steg upp ur dammvirvlarna som en Fågel Fenix, lovade rätt saker, sade rätt saker om demokrati, EU-närmande, rättsstatsreformer, och älskades av lättade västländer som tycktes se ett nytt Turkiet, värdigt att förhandla med om medlemskap i EU. Samtidigt har det handlat om ett parti, AKP, och en ledare, Erdogan, som inte glömt vad som hände på 90-talet och som ruvade på hämnd, inledningsvis med hjälp av den konkurrerande islamiströrelsen Hizmet, Fethullah Gulens rörelse som dock numera av AKP stämplas som kuppmakare och landsförrädare.

Så historiens hjul rullar vidare. Den erfarenhet jag redovisar handlar dels om hur i ett land som Turkiet situationer uppstår som ter sig farligt irrationella och djupt proble-

matiska, i fallet 1997 både med avseende på det smutsiga kriget mot PKK och den smygande islamiseringsprocessen á la Erbakan, och där mekanismer saknas för att korrigera det som måste korrigeras, annat än genom militär intervention, med jämna mellanrum, d v s där den politiska kulturen vant sig vid att eljest nödvändig moderation/kompromiss inte behövs eftersom militären alltid finns där och kan rycka in. Men historien handlar också om desaströsa konsekvenser av ideliga militärkorrigeringar för den politiska utvecklingen i ett land med mångahanda sprickbildningar. Händelserna 1996–97 går igen i dagens Turkiet på en mängd påtagliga sätt. Att utveckla detta närmare vore spännande och angeläget, i annat sammanhang.

Jugoslavien (FRY, inklusive Kosovo, Montenegro – och grannlandet Makedonien) hösten 2000

Experter hade, efter allt som förevarit under det sena 90-talet, med demokratikrävande gatukravaller, Natobombningar och annan dramatik, förutsagt att ledaren Milosevic nog skulle rida ut ytterligare stormar och sitta kvar i orubbat bo länge än. Ungefär som någon tid innan förutsagts om Rumäniens Ceausescu. Men Slobodan Milosevic bestämde sig sommaren 2000 för att ta en chans, en chans att stärka sin ställning och sin legitimitet genom att överraskande utlysa nyval, på alla nivåer. Så den demokratiska oppositionen, samlad under samlingsbeteckningen DOS, Democratic Opposition of Serbia, fick anledning till mobilisering och grannlaga ledarmobilisering (det blev Vojislav Kostunica) inför vad som komma skulle.

Denna utveckling sammanföll med att jag just tillträtt som chargé d'affaires i Belgrad och ambassadör i Makedonien, ett arrangemang som återspeglade EU:s diplomatiska bojkott av Milosevic och hans militärt besegrade men politiskt alltjämt fortlevande regim. Den planeringsgrundade prognosen inför mitt tillträde var att det nog skulle komma att handla om rätt långvarig, mindre resurskrävande diplomatisk övervintring, så antalet utsända assistenter hade just reducerats från två till en, förutom andra tecken på UD:s förutseende och spariver. Å andra sidan hade vi en deal med Frankrike om att Sverige i Belgrad skulle representera det franska EU-ordförandeskapet andra halvåret 2000, före det påföljande svenska – detta emedan Frankrike i likhet med övriga Natobombningsdeltagande länder, USA (som Sverige agerade skyddsmakt för), Tyskland och Storbritannien, inte hade diplomatisk representation i Belgrad. Storbritannien skulle som kompensation å tredje sidan representera det svenska EU-ordförandeskapet i Makedonien.

För britterna skulle detta visa sig bli en grannlaga uppgift eftersom allt fokus under det svenska ordförandeskapet vårterminen 2001 kom att riktas på det makedonska miniinbördeskriget, och EU:s ambition att äntligen visa framgångsrika framfötter som ledande krishanterare på egen bakgård. Mer om Makedonien här nedan.

Tecken på förestående turbulens saknades alltså inte sommaren 2000, men det var förstås svårt för var och en, inte bara för UD:s personalplanerare, att avgöra hur, när, hur mycket, etc. Det skulle klarna framemot slutet av september, då det visade sig att DOS-alliansen, trots avvaktande valbojkott av Montenegros ledare "Il Duce", Milo Djukanovic, kunde göra anspråk på att ha vunnit valet, eller valen, inklusive presidentvalet genom Kostunica. Frågan var, i ett synnerligen påtagligt spänt läge, om oppositionens anspråk på att ha vunnit redan i den första omgången skulle landa som nationens

beslut, eller om det till följd av Milosevicsidans anspråk måste bli en andra, säkert ytterst oviss och dramatisk, omgång.

Inte minst inom EU förekom olika synsätt – skulle man stenhårt hålla fast vid bilden att DOS/Kostunica vunnit i den första omgången, eller krävde omsorg om principfasthet och ängslan för hotande kaos att man gick ut och förordade en andra omgång. Sifferexercis tampades med den politiska viljan. Mycket stod alltså på spel, och alla internationella samfundsögon riktade åter mot Belgrad. Men som representanter för detta internationella samfund fanns, till följd av alla blockader mot Milosevic, bara den avmagrade svenska ambassaden, d v s i operativ praktik andremannen Lars Schmidt och jag, det svensk-franska EU-ordförandeskapet: inget EU, inget Nato, inget OSSE m m, just us!

Det blev ingen andra valomgång, även om efterhandsanalysen utmynnade i faktisk oklarhet om DOS-segern verkligen var så klar att en andra omgång inte var nödvändig. Det blev i stället revolution på Belgrads gator. Folk strömmade till från alla serbiska hörn för att handgripligen kräva sin rätt, till valsegern, parlamentet stormades, tårgasen hängde tung över gator och torg, tung var också ovissheten huruvida Milosevic skulle acceptera den nya situationen – eller skicka in trupp för att slå ner den folkliga revolten.

Uppgiften att i denna dramatik utan facit representera det franska EU-ordförandeskapet och, de facto, det internationella samfundet i avsaknad av i stort sett alla andra relevanta aktörer handlade dels om förhållningssätt och ledarskap; vad krävde säkerheten, borde familjer skickas i säkerhet, borde EU-mötena äga rum inne i centrala Belgrad (franska eller svenska ambassadkansliet), med risk för att fastna där, eller ute på svenska residenset, f ö granne på Usicka-gatan bl a med hr Milosevic själv, med risk att tappa utsikt över rapportviktiga händelseutvecklingar? Det fick bli en blandstrategi innebärande familjerna kvar, EU-möten ömsom på mitt residens, ömsom (efter lägesuppdateringar) inne i staden. Men det handlade också om hantering av ett nu synnerligen högt upptrissat intresse i Bryssel och andra metropoler, och ett hårt medietryck. Belgrad-revolten mot Milosevic var den stora världshändelsen. Alltså handlade uppgiften i hög grad om att tillgodose uppdragsgivarnas krav på minutoperativ rapportering

Mest dramatisk var just denna uppgift den sena kväll, på valdagen, då Bryssel hade beställt en samlad Heads of Mission-rapport om läget, baserat på ett samtal med (den förmodade, tillika önskade) valsegraren Kostunica, för leverans redan samma natt, inför KUSP-mötet nästa morgon: samla närvarande EU-representanter, diskutera läge och upplägg, bli körd i natten till Kostunicas spartanska partikontor, en timmes samtal (där Kostunica mycket riktigt ansåg sig kunna bekräfta att han vunnit), anteckningar och memorering, snabbskriva rapportutkast, återsamla EU-kretsen för förankring av texten och avsändande.

En annan kväll, när revolten under dagen tycktes ha bedarrat, tog Lars, hustru Laila, Milan Bobic (migrationshandläggaren) och jag ambassadens tillfälligt placerade pansrade Landrover och skramlade ner på stan, förbi truppsamlingar som samlats i utkanten, i väntan på order som aldrig kom. Karnevalstämning i centrum, bland krossade butiksrutor och i kvardröjande tårgaslukt, och sammanträffanden med den blivande presidenten Kostunica och kollegan och serbledaren Zoran Djindjic – han som överlevde detta drama och mycket mer, men inte det attentat som drabbade honom flera år senare (Djindjics dröm, sade han under en gemensam resa till Stockholm senare, var att få ett IKEA-varuhus till Belgrad!).

Uppgiften i Belgrad handlade alltså om detta, den dramatiska övergången från Milosevic-auktoritär regim till DOS-ledd, förvisso turbulent demokratisering, men samtidigt en fortsatt utveckling mot rest-Jugoslaviens upplösning, först Montenegro och sedan Kosovo, även om regionalt känsliga EU-länder, som Spanien, fortfarande inte erkänt den albanska ministaten, med gränser mot Albanien och västra, albanskdominerade Makedonien. Men på schemat, som stoff för ideliga ytterligare Heads of mission-rapporter, fanns ju också allt det som skedde parallellt, kriget i södra Serbien/Presevo, kriserna i Kosovo, så småningom inbördeskriget i Makedonien mellan statsmakt och albansk gerilla. Därtill kom uppgiften att vara mottagande ciceron till alla företrädare för internationella organisationer som i strid ström, glada över förändringen, anlände till Belgrad med avsikt att återskapa permanent närvaro. Dåvarande Nato-chefen Solanas återkomst och första möte med nationalistdemokraten Kostunica var särskilt minnesvärd. Natos bombningar, även av DOS-styrda städer som Novi Sad och Nis, hade förvisso upprört även landets opposition. Mötet var inte hjärtligt, om man säger så.

Berättelser finns om hur Milosevic tvekade de här dagarna, först i samband med första valomgången och dess redovisade resultat och sedan inför debaclet om en eventuell andra omgång och den folkliga revolten. När han senare greps och fördes till Haag kan man misstänka att han ångrade att han den gången tvekade för länge – ett klassiskt diktatorsdilemma. Förvisso stod det och vägde den gången.

Makedonien 2004

Min mobil ringer. Det är tisdag morgon i juli, och jag befinner mig i sommarstugan uppe vid Höga kusten, i lagom närhet till Sandö där jag som första generaldirektör för den nya myndigheten Folke Bernadotteakademin hade kurscentrum och ad hoc arbetsplats. Det var just påbörjad semester. Den som ringer är polchefen på UD, Anders Lidén. Han berättar att mitt namn kommit på förslag som EUSR (EU Special Representative) i Makedonien, efter det att innehavaren av jobbet, Sören Jessen Pedersen, hade kommenderats att bli ny FN-chef i Kosovo. Svar behövdes snabbt, inför KUSP-möte på torsdagen och utrikesministermötet veckan därpå. Snabba ryck, ingen chans att tänka efter – och närmast berörda på semester och onåbara. Så det fick bli Makedonien. Tillbaka till Balkan, denna lika natursköna som politiskt stökiga plats på jorden.

Bakgrunden var att inbördeskrig hade brutit ut i ”The Former Yugoslav Republic of Macedonia” (som namnkänsliga Grekland ännu i denna dag kräver att grannlandet i norr ska benämnas) sedan albaner i västra delen, inspirerade av utvecklingen i Kosovo och södra Serbien och i frustration över upplevd marginalisering, gripit till vapen. Omvärldens förskräckelse över detta nya Balkan-krig föranledde till en början samfundets ledande aktörer att skynda till för att stödja den hotade, lagliga regeringen i Skopje, men man fann rätt snart att detta vore rätt meningslöst – någon enkel militär seger tycktes inte finnas inom räckhåll (och nu fick det vara nog med krig på Balkan!). Alltså sadlade man om och började i stället förhandla i båda riktningarna, med krav på moderation och inriktning på en politisk lösning

Den process som skapades, primärt under ledning av EU (Solana, Chris Patten, Anna Lindh som EU-ordförandeskap) och Nato (Robertson) och under saklig ledning inte minst av den senare förolyckade presidenten Trajkovski, ledde så småningom, i augusti det året, fram till OFA, Ohrid Framework

Agreement, som stipulerade en fredsprocess med stegvisa reformåtgärder, i närvaro först av en militär Nato-mission, sedan en militär EU-mission och därefter en EU-polismission, allt under ledning av en av EU utsedd EUSR, till att börja med fransmannen Alain LeRoi. Det var viktigt för EU, efter alla dittillsvarande tillkortakommanden under 90-talets olika Balkan-krig, att denna gång kliva fram som ”lead” i det internationella krishanteringssamarbetet, och det var viktigt att lyckas i Makedonien, en trots allt jämförelsevis ”enkel” munsbit (kunde det tyckas). Uppgiften för EU, och dess EUSR som Solanas lokale representant, var att leda Makedonien (FYROM) genom en SA-process, från S som i stabilisering/krishantering till A som i associering, mot EU-medlemskap, i första steget officiell kandidatur till medlemskap, m a o utvidgning som krishanteringsinstrument.

När jag anlände sommaren 2004 hade EU:s första polismission, EUPOL PROXIMA, verkat ett år och skulle förnyas ytterligare ett år. Om uppgiften att stå i ”the chain of command” för en EU-polismission, ledd först av en belgare och sedan en prestigekänslig tysk, finns *mycket* att säga, men inte här.

Det skulle snart efter mitt tillträde som EUSR visa sig att Ohrid-processen, som dittills förflutit relativt smärtfritt, var på väg in i en allvarlig kris som kunde kastat tillbaka läget till ruta 1 eller värre. Det reformsteg som stod på tur gällde den känsliga frågan om decentralisering, bl a att ändra kommungränserna för att ge albanerna, ca 25 % av den totala befolkningen men i majoritet i de västra delarna runt Tetovo, vettande mot Kosovo-gränsen, större och rättvisare politisk roll, på den slavmakedonska majoritetens bekostnad (enligt dessas uppfattning). Det visade sig att oppositionella kretsar, inkluderande bl a den nuvarande omstridde premiärministern Gruevski, hade inlett en namninsamling om folkomröstning i den frågan, och konstitutionen stadgade att visst antal namn innebar tvingande bestämmelse om att hålla en sådan folkomröstning.

För EUSR i samverkan med det holländska ordförandeskapet, USA, Nato och OSSE var det en delikat uppgift att deklarera att demokratin och författningen givetvis måste respekteras men att samtidigt varna för att en folkomröstning innebar stora risker för freden i Makedonien; ett nej skulle med säkerhet innebära havererad OFA-process med tanke på frågans centrala betydelse. Budskapet innebar diskretast möjliga rekommendation till 1,7 miljoner röstberättigade makedonier av olika etniciteter att avstå från att rösta, eftersom ett sådant utfall vore det enklaste sättet att desarmera frågans sprängkraft (eftersom en giltig folkomröstning med 50 % röstdeltagande sannolikt vore liktydigt med ett nej-resultat).

Samtidigt med denna dramatik uppstod en annan. Det blev känt att en väpnad grupp under ledning av en obskyr albansk gerillafigur vid namn Agim Krasniqi tagit en förort till huvudstaden Skopje, Kondovo, som gisslan och hotade vidta väpnade attacker mot huvudstaden (sådana vapen innehades) om inte...Ja, om inte, vad? Flera bud fanns och kunde inhämtas främst genom EU Monitoring Mission (EUMM), men ett av dem handlade om folkomröstningen – ett nej i folkomröstningen skulle utlösa uppror och aggression.

Freden i Makedonien, i varje fall den existerande fredsprocessens fortlevnad, hängde alltså i hög grad på att folkomröstningens tillskyndare skulle misslyckas med att mobilisera röstdeltagande. Men folkomröstningskris dramatiserad ytterligare av Kondovo-kris gjorde stämningen ödesmättad inför den 7 november då omröstningen gick av stapeln. Till stor lättnad för oss internationella och flertalet makedonier visade det sig att faran var över; folkomröstningen ogiltigförklara-

des genom det låga röstdeltagandet, 50 % krävdes men bara hälften av det, ca 25 %, deltog i omröstningen. En lättnad för oss internationella som hade funnit det en aning främmande att diskret rekommendera folk att inte rösta i en lagligt utlyst folkomröstning.

Kondovo-krisen segade sig kvar ännu en tid innan den, på krokiga vägar, kunde avvecklas utan blodsspillan. Och i lättnad över att Makedonien visat vilja och förmåga att fullfölja Ohrid och reformvägen började stämningarna i Bryssel tala konkret om att Makedonien snarast borde anvisas en tydlig, uppsnabbad väg mot kandidatstatus – något som också skedde mot slutet av året därpå, 2005. Och då hade det blivit dags för mig att lämna över och åka hem. Dessförinnan hade dock EU manifesterat en av sina sämsta egenskaper, åtminstone enligt den tidens standard, nämligen en strid inför öppen ridå mellan rådet och kommissionen om ägarskapet över den fortsatta Makedonien-processen, nu när Stabilization (rådets, Solanas och EUSR:s ansvar) skulle gradvis övergå i Association (Kommissionens ansvar). Utfallet blev till sist att min efterträdare, irländaren Erwan Foirée, blev ”dubbelhattad”, representerande både råd och kommission från och med det att EU:s regeringschefer beslutat erkänna Makedonien som kandidatland. Men det är, också, en annan historia (som det finns *mycket* mer att säga om).

Det stod och vägde de här dagarna i november 2004, förnuft och fredsvilja segrade, Makedonien tog stora kliv mot medlemskap i både EU och Nato, men sedan har det hakat sig, i och med namnkonflikten med grannlandet Grekland. Så det har blivit lite av en grekisk tragedi, tyvärr, det som skulle ha varit, och länge presenterades som, EU:s enda riktiga säkerhetspolitiska framgångssaga, ett stort steg i utvecklingen av EU:s gemensamma utrikes- och säkerhets- (och försvars-) politik.

En sak till av rätt betydande konsekvenser för mig som EUSR. Kollegan Larry Butler, USA:s ambassadör i Makedonien, läste situationen så den ödesmättade hösten 2004 att USA borde göra en insats för att stärka den dåvarande regimen i Skopje och den vacklande fredsprocessen. Så han övertalade sina överordnade i Washington att, till överraskning för alla och stor chock i Aten, erkänna Makedonien ”under its constitutional name”; Republic of Macedonia. ”Don’t you FYROM me!” var en slogan som mottog EU-ordförande Prodi när han, mitt i krisen, anlände till Skopje för att presentera ”The questionnaire”, frågorna vars trovärdiga besvarande var ett viktigt steg i SA-processen, mot kandidatstatus och slutligt medlemskap. Så namnfrågan var högoktanigt känslig. Grekerna blev vansinniga, namnfrågan försvårades ytterligare (fortfarande olöst!), och för mig som EUSR blev en svår uppgift svårare: jag hade dittills klarat mig genom att i offentliga sammanhang säga ”Macedonia” (inte The Republic of, inte FYROM). Det hade tolererats dittills.

Så ej efter det amerikanska stödutspelet. Uppretade greker gick nu i eller genom taket om jag sade ”Macedonia”, och kaxiga makedonier sade upp bekantskapen om jag sade ”FYROM”. Inbjudningar till samtal i Aten glömdes bort, och ledningen i Skopje började intensivodla kollegan Chiarini på kommissionskontoret: det var roligare att tala ”association” med honom än om ”stabilization” med EUSR. Senare den våren, 2005, fick jag anledning att rapportera direkt till Solana att situationen började bli ohållbar p g a konkurrensskavet med kommissionsrepresentanten som rätt oblygt lät förstå, publikt, att tiden för en EUSR snart skulle tillhöra det förgångna. Ohållbarheten hade dock främst att göra med den principiella

policyfrågan: när övergår stabiliseringsfasen i associeringsfasen? Den makedonska statsledningen behövde svar: vem ska man prata med, om vad, när i processen?

Därav, också, att min efterträdare till sist, efter slitsam doktrinprocess i Bryssel, kom att bli ”dubbelhattad”. Men detta som sagt en annan, om än viktig, historia, en historia om EU:s utrikes- och säkerhets- (och försvars-) politiks törnebeströdda framväxt, med Makedonien-fallet som viktig spelplan/laboratorium.

Tungt problemtyngda makedonier idag minns säkert, med blicken fäst på alla de märkliga skrytbyggen i Skopje som tillkommit i stadsbilden för att manifestera regimens ståndaktigt nationella ego, med saknad detta skede av ljus i tunneln och till synes realiserbara mål.

Sudan (och Sydsudan) 2011

Tematiken i denna text kräver att jag nu – även om kronologin därmed haltar – säger några ord också om tiden som svenskt sändebud i Sudan, alltså särskilt sändebud till den sudanesiska fredsprocessen avseende den långvariga konflikten mellan nord och syd, den som med kortare avbrott hade pågått sedan självständigheten på sena 50-talet men som hade avbrutits i och med fredsavtalet CPA, Comprehensive Peace Agreement, 2005.

Under perioden 2010–2011 skulle det avgöras. Fredsavtalet hade utstakat en 6-årig process omfattande allehanda reformer. Vid periodens slut skulle sydsudaneserna få rätt att i en folkomröstning avgöra om man ville fortsätta tillhöra (ett reformerat) Sudan eller om man ville, sex månader före avtalsperiodens utgång, välja självständighet. Denna rätt hade ett motsträvigt Khartoum till sist medgivit, tydligtvis i övertygelse om att detta aldrig skulle bli verklighet, på ett eller annat sätt skulle man nog kunna förhindra det.

In på hösten 2010, då man enkelt kunde överblicka att mycket lite av de utlovade reformerna hade blivit av och att (den bl a efter Darfur internationellt diskrediterade) regimen Bashir hade valfuskat sig kvar utan utlovad demokratisering, stod det rätt klart att sydsudaneserna skulle komma att välja självständighet i januarifolkomröstningen 2011 – frågan var om Khartoum skulle acceptera att detta skedde, vad Khartoum kunde tänkas vidta för åtgärder och vad USA, EU, ”trojkan” (med USA, UK och faktiskt Norge, en stormakt i den långa diplomatiska kampen för fred i Sudan) och andra skulle kunna göra åt det. Ett stort problem, ett dilemma, i sammanhanget var att hänsyn till spel och spelregler förbjöd det internationella samfundet att agera som om självständigheten vore ett snart uppnått faktum, samtidigt som ett kommande självständigt Sydsudan skulle komma att behöva en massiv och synnerligen brådskande internationell stödinsats, för stats-, nations- och fredsbyggandets, alla rätt enastående utmaningar. Särskilt ömtålig skulle därvid perioden mellan folkomröstning i januari och fredsavtalsperiodens utgång i juli vara. För svensk del handlade det också om hur en svensk biståndsstrategi i norr respektive syd skulle se ut, och hur det svenska engagemanget till stöd för EU:s roll i sammanhanget (stor biståndsleverantör, liten krishanteringsprofil) skulle operationaliseras.

Alla minns hur det gick, först. Folkomröstningen blev ett rungande ja till självständighet, enligt en del uppgifter röstade 101 % ja (!). Därefter internationell tjuvrusning till Juba och andra städer i syd med allehanda stödofferter. Juba blev som honungsburken som det snurrade en massa utländska statliga och privata flugor omkring. Flugornas herre hette Salva Kiir, mannen med den svarta hatten som han en gång fått av president Bush d y. FN-missionen UNMIS för nord-sydkrisen

hade fullt sjå med alla miliser i gränsområdena mellan norr och söder, verkliga respektive påhittade i propagandan, som plågade varandra och framför allt civilbefolkningen, trots att relativ fred ändå rått under de sex åren i och med CPA.

Det internationella samfundets stora dilemma handlade om att kunna försvara att i särskilda fall delning av ett land kan vara ett nödvändigt och legitimt steg för att skapa fred. Och inför folkomröstningen och självständigheten handlade dilemmat om att definiera vilka problem mellan parterna som måste vara lösta innan en fredlig separation skulle vara möjlig. Starkt och tydligt villkorande skulle politiskt gynna den part, Khartoum, som skulle kunna bromsa allt och säga veto till allt som skulle vara viktigt för den nya statens livsduglighet. Men å andra sidan, utan konditionalitet beträffande betingelserna för en fredlig separation vore riskfyllt och farligt, i varje fall på lite sikt, för alla, också och inte minst för sydsudaneserna.

Men i fallet Sudan/Sydsudan blev det, ”by default”, så att egentligen inga alls av de stora problemen mellan landsdelarna blev lösta innan dynamiken mot självständighet helt tog över. Listan över olösta problem var skrämmande lång när det var dags för ”jublet i Juba”, självständighetsfirandet under stort internationellt pådrag; vad skulle hända med alla sydsudaneser som fastnat i Khartoums ytterområden, vad skulle hända med det omstridda området Abyei, hur skulle oljeinkomsterna fördelas, hur skulle de nya gränserna demarkeras och övervakas, hur skulle parterna hantera alla kringströvande miliser i de oljerika gränsområdena o s v, o s v? Och knappt hade jublet i Juba klingat av förrän Khartoum invaderade Abyei och sade upp bekantskapen med FN-missionen UNMIS (som senare fick efterträdas av UNMISS med mandat endast att verka i Sydsudan) varvid de nu uppblossade striderna i ”The new South”, de sudanesiska gränsregionerna i söder (South Kordofan och Blue Nile), undandrogs internationell övervakning och insatser.

Knappt ett år senare, i april 2012, höll helvetet på att bryta loss igen, då Kiir-medhatten fick för sig att i sin tur invadera norrut, mot Abyei och oljefälten i Heglig, för att sedan tvingas fly söderut. Detta ledde till att Afrikanska Unionens och FN:s säkerhetsråd, i beråd om vad man nu skulle hitta på, efter alla missioner och andra insatser, riskerade ett unikt ultimatum, nu med ryskt och kinesiskt stöd: stoppa striderna, dra tillbaka truppen, återuppta förhandlingar, slutför dessa förhandlingar med en uppgörelse (om de olösta frågorna), annars vankas sanktioner eller värre. Fungerade det? Mja. så där, det blev i alla fall steg mot en slags överenskommelse som gav relationerna mellan de båda Sudan chans att linka vidare.

Men då hade jag hunnit lämna det kringflackande sändebudslivet, med besök på platsen (kantat med ständiga bekymmer med att med ges visum av misstänksamma sudanesiska myndigheter) parat med allehanda möten i Addis, Bryssel, New York och Washington m m. Mitt sista tjänsteåliggande som svenskt särskilt sändebud (ett uppdrag per definition avslutat i och med CPA-processens problematiska avslutande) blev att hålla ett föredrag på sudanesiska UD för något 50-tal diplomater om erfarenheterna av den svensk-norska separationen 1905, samma år som provinsen Abyei administrativt fördes till norr genom ett då tämligen okontroversiellt beslut av den brittiska kolonialmakten. Titeln på föredraget, tänkt som fredsfrämjande exempel, var ”Peaceful divorce”. Det kan inte uteslutas att en eller annan norrman inte helt skulle gilla hur jag försökte skildra den händelsen så att tillämpligheten på det sudanesiska skilsmässoförfarandet fick relevant belys-

ning, t ex jämförelsen mellan den norska folkomröstningen 1905 och den sydsudanesiska 2011.

Så jag fick på avstånd och befriad från ansvar ta del av att helvetet i stället bröt loss efter kort nådatid i den nya staten Sydsudan, i december 2013, ett etniskt-politiskt inbördeskrig som blev ett av de brutalaste och mest destruktiva i Afrikas historia, om än i svår konkurrens. Så hemma på kammaren grunnar jag numera på den svåra frågan om något av detta elände hade kunnat undvikas eller förebyggas, om det internationella samfundet, svårt desillusionerat efter alla år av sudanesiskt brödrakrig och futila fredsansträngningar, hade kunnat agera annorlunda, om delningen sist och slutligen var en klok strategi (jfr dilemmat ovan), vilka lärdomar som ska dras. Hade man bort trotsa de uppenbara svårigheterna och tydligare ställa villkor för separationens godtagbarhet? Jag kände hursomhelst starkt den där dagen i juli 2011, när prestigestinna aktörer triumferade över den sydsudanesiska självständigheten trots att alla borde ha sett hotande kaosmoln vid horisonten, att naivitet knappast duger som vägledande norm i det internationella fredsarbetet. Samtidigt: här finns uppenbarligen inga enkla lösningar.

Norge 2008

Då hoppar jag tillbaka, apropå ”peaceful divorce”, till åren i Norge, broderlandet. Och jag ska hålla mig kort, som sig – ännu – bör. ”Ambassadören som gillar action” skrev alltså *Värmlands Folkblad* i en presentation av mig, med tanke på vad reportern erfarit om mina tidigare, en aning utsatta, poster i kris- och krishanteringsmiljöer. Det var uppenbarligen inte jag som uttryckte mig så, att jag skulle ”gilla action”, men själva berättelsen om mina erfarenheter från länder med statskupper och kriser hade jag också fått anledning att framföra till norska kollegor – det stående skämtet var att jag som orsak (sic!) till kriserna i dessa länder och som nu anlänt till Norge... håll i er, vad ska nu hända här!?

Jag fick senare anledning att i rapportform återkomma till detta skämt när det visade sig att den ”osynliga handen ”(motsv) ville att även ambassadörsposten i fredliga grannlandet Norge inte skulle vara helt befriad från krishanteringsatmosfär. Det handlade om ”århundradets affär” av stor säkerhetspolitisk och försvarsindustriell betydelse, Saabs och Sveriges förhoppningar om att till F16- och JSF-kandidatlandet Norge kunna exportera Gripen. En uppgörelse om denna viktiga sak skulle för Saab innebära storartat intressanta vidare möjligheter i andra F-16 länder, för Sverige (och Norge) innebära historiska steg mot närmare svensk-norskt och nordiskt försvarspolitiskt och försvarsindustriellt samarbete. I den omgivande politiska miljön – enligt överenskommelse med norska vederbörande strikt skiljt från flygplansfrågan – skedde en imponerande upptrappning av det svensk-norska samarbetet på olika områden

Bakgrunden var att Norge tidigt listat sig för och investerat i ett partnerskap om det nya amerikanska multi-role-planet Joint Strike Fighter (JSF) som framtida ersättare av F16-flottan, en inriktning som dock hamnade i fråga vid den röd-gröna norska regeringens tillkomst 2006, året efter markerandet av 100 årsdagen av den fredliga skilsmässan mellan Sverige och Norge, och Socialistisk Venstres inträde för första gången i regeringsställning. Efter inledande SV-motstånd mot att alls skaffa nytt stridsflygplan, och stark skepsis mot att i så fall satsa amerikanskt (oaktat traditionen av starkt norsk-amerikanskt samarbete särskilt på luftförsvarsområdet), blev till sist den röd-gröna kompromissen att trots allt öppna upp en tender med fler tävlande. Och då såg Saab sin (oväntade) chans.

Liksom bl a konglomeratet Eurofighter. Och så började det att skissas på vad som skulle kallas århundrades affär, minst i nivå med Volvo-affären som havererat några år tidigare. På slutrakan (sedan Eurofighter dragit sig ur i misstankar om orent lopp och förutbestämt resultat) kom det att handla om en norsk duell mellan förespråkare för det svenska alternativet – som särskilt betonade betydelsen för industrisamarbete och utvecklingen av det nordiska försvarssamarbetet i stort – och dem som framhöll prestanda, USA-samarbete, transatlantiskhet m m. Och i norska medier utspann sig en debatt kring frågan om det gick att ”stole” på svenskarna, oaktat alliansskillnaderna. Och historiska minnen.

Det norska beslutet, som föregåtts av extrem sekretess i hanteringen, kom den 20 oktober hösten 2008 och blev en chock för den svenska och svensksympatiserande sidan av saken. I triumfatoriska ordalag meddelades, med champagneglas i hand, att Norge valt amerikanska JSF, att JSF var överlägset Gripen i alla relevanta avseenden, i själva verket det enda alternativet som faktiskt levde upp till Norges operativa krav, att valet av JSF skulle vara till industriell fördel för norska intressen, särskilt Kongsberg, och – särskilt anmärkningsvärt – att noggrann expertanalys visat att JSF-alternativet i själva verket var billigare i inköp och drift för (SV och) de norska skattebetalarna.

Utfallet av en stor svensk exportansträngning under en lång och krävande process hade alltså blivit något av en svensk mardröm, deltagandet i den norska tävlingen hade, till följd av den norska (koalitionsstrategiskt grundade?) argumentationen i beslutsmotiveringen, enbart och entydigt negativa konsekvenser för svenska Saab/FMV. Inför bestörta svenska interlokutörer förklarades ställningstagandet med dels att genomförda simulationer på grundval av parternas inlämnade underlagsuppgifter gav solklart utslag till JSF:s fördel, JSF som därtill var enda alternativ med (framhölls det nu) för norska operativa behov nödvändig stealthteknik. Simulationernas obarmhärtigt tydliga resultat och ekonomisk expertgranskning hade sedan gjort det börstekniskt nödvändigt att anlägga extrem sekretess och överrumplingstaktik. Sorry, men så var det, så fick det bli.

Det var för en svensk ambassadör mycket märkligt att den kvällen titta på norsk TV hur det skålades, på försvarsministernivå, i Kongsberg, hur det triumferades. Den svenske ambassadören skulle ju vara kvar ytterligare halvtannat år och försöka fullfölja ett konstruktivt jobb i andan av den samarbetsentusiasm som nu ersatts av en bilateral surhet som svensk sida dock måste dölja så gott det gick – vi hade ju försäkrat att vår samarbetsvilja endast indirekt, om alls, hade med flygplansaffären att göra. Jag skulle fortsätta att ha god kontakt med de regeringsföreträdare som tidigare försäkrat mig om att god förvarning skulle ske och alla tänkbara hänsyn tas till den förlorande parten (för att inte skada den på andra marknader!). Och intresset i Stockholm/Rosenbad (m fl byggnader) för att besvara mina mail och andra kontaktförsök sjönk snabbt ner mot nollpunkten. Ambassadören som i *Värmlands Folkblad* påstods ”gilla action” tyckte nog då att hans/mina uppgifter i Turkiet, Jugoslavien och Makedonien, mm, hade varit enkla, och tacksamma, i jämförelse.

Reflexioner

Texten här handlar alltså, med norskt undantag, om viktiga skeden i ett antal komplicerade länders politiska utveckling, när det stod och vägde och den slutliga färdriktningen var i grunden oviss. Och om mina egna upplevelser av dessa krisögonblick, på plats diplomatiskt

som aktör i vissa fall, som observatör i andra. Det handlar alltså om memoaravsnitt inom ramen för en viss tematik, i kortform. Med Sudan/Sydsudan som undantag handlar det om viktiga händelser i Europa eller alldeles intill. Ett deltema avser frågeställningen, den mer kontrafaktiska, om vad som hade skett ”om inte...”, och, i förekommande fall, om det internationella samfundet hade kunnat agera annorlunda och klokare, och vilka lärdomar som eventuell borde och kan dras av krishanteringen. Ett annat deltema är att summera, i urval, vad en diplomatisk karriär kan innehålla, oavsett om vederbörande ”gillar action” eller inte. Normalt sett handlar ju en UD-karriär (motsv) mer om pliktuppfyllelse, och lojalitet.

Hur viktiga var då de händelser i respektive länder som jag bevittnat och här beskriver, i perspektivet av vad som hände sedan?

Beträffande Spanien, där händelserna 1981 handlade om *både* återställandet av demokrati och rättstat efter åren med Franco-diktatur och inlemmande av Spanien i de euroatlantiska värde- och säkerhetsstrukturer *och* att de ägde rum under pågående arbete med att så småningom avveckla det kalla kriget, kan sägas att inlemmandet tog fart direkt efter kuppförsöket, med Nato- och EU-medlemskap som avgörande manifestationer. Även långt in på 2000-talet fortsätter dock Spanien och den spanska demokratin att kämpa med de regionala slitningar som i hög grad skapade inbördeskrig och därefter Franco-diktatur. I ett läge då särskilt den katalanska frågan tär på den spanska sammanhållningen har ekonomiska kriser bidragit från sitt håll för att skapa ett delvis nytt partipolitiskt landskap. A luta continua, som det kända valspråket löd, på annan kontinent.

Och vad hade hänt om Tejero och hans sympatiserande generaler hade lyckats den gången, med den spanska demokratin och, för den delen med ESK:s strävan att lägga grunden för en ny säkerhetsordning i Europa (den som Putin utmanar idag!)? Förmodligen bara en försening, i en utveckling som knappast kunde vändas.

Och Turkiet? Ett ämne för en alldeles för lång berättelse. Kemalistkrafterna lyckades hejda islamismen 1997, men segern var kortsiktig och dyrköpt. Efter ”The post-modern coup” följde några år av koalitionsregeringsrabalder utan kraft och förmåga att styra in landet på en vettig kurs (men trots det accepterades Turkiet som kandidat till EU-medlemskap 1999, under det finska ordförandeskapet, med ytterst tveksam grund i Köpenhamnskriterierna). Och så störtades landet in i sin värsta ekonomiska kris, och de turkiska väljarna straffade ut de gamla partierna för detta, samtidigt som islamiströrelsen passade på att reformera sig till AKP, med val- och västsympativinnande budskap om demokrati, rättstat, EU-anpassning och IMF-dikterade ekonomiska reformer. Vilket banade väg för en ekonomisk och politisk AKP-framgångsaga under de första 10 åren. AKP under ledning av starke mannen Erdogan har i val efter val lyckats konsolidera sin makt och under senare år gått vidare med att greppa makten även över justitiesektorn, affärslivet och mediamarknaden och utbildningsväsendet på olika nivåer, samtidigt som den kurdiska frågan gått i nedåtspiral, från fredsförhandlingar till öppet krig med PKK-gerillan, allt komplicerat av för Turkiet bekymmersamma utvecklingar i inbördeskrigens Syrien och Irak.

Den turkiska, Ataturk-inspirerade kemalismen motiverade, inför klentrogna åhörare i väst, sitt hårdhänta försvar för den statsgrundande sekularismen och västerländskheten med att dessa värdens fiender fanns överallt, hotande runt varje hörn: islamismen i det gradvis alltmer entydigt islamska samhället, separatismen, särskilt den kurdiska, den

armenska revanschismen (jfr 1916) och så höger- och vänsterextremismen under det kalla krigets förhållanden, och dessa olika hot varierade över tiden i prominens, motiverande alla dessa militära ingripanden, till sekularismens och den territoriella integritetens försvar. Mot den trista bakgrunden i en oerhört komplicerad socio-politisk miljö kunde det nya, reformerade islamistpartiet AKP, ses av både de anatoliska massorna, storstädernas vänsterliberaler och västvärlden som något av en stabiliserande befrielserörelse. Men det var då. Nu har historien vridits ett varv till, och de förtryckta har – till stor sorg för tidigare sympatisörer, blivit de nya förtryckarna. Just när detta skrivs trängs på banan stora dilemmafrågor kopplade till den nya flyktingkrisen. Det anade inte de post-moderna generalerna 1997, men jag kan intyga att de såg det som sin beklagliga, traditionella plikt att gripa in när landet så uppenbart var utsatt för politisk vanvård och farlig kurskorrigering.

Frågan är, faktiskt, vad dagens generalitet (hårt tilltufsad av regimens revanschistiskt hårdhänta behandling när chansen till det infann sig) mellan skål och vägg har att säga om politisk vanvård och farlig färdriktning.

Därmed förstås inte sagt att historien har gått i mål – omkastningar har som sagt skett förr, och kommer att inträffa igen, oklart när.

Och vad med Jugoslavien, FRY? Också det givetvis en alldeles för lång berättelse. I dagarna har val hållits i Serbien, och den reforminriktade och EU-vänliga sidan vann klart. Gott så, men vägen har varit lång och krokig. Den jugoslaviska federationen, den mellan Serbien och Montenegro, gick aldrig att rädda, hur mycket den nationalistiske presidenten Kostunica än försökte. Djukanovic och hans folk i Montenegro hade fått smak för Alleingang och möjligheter till maktspråk förelåg inte, inte efter allt det som varit. Alltså återstod av federationen enbart Serbien och där var Zoran Djindic den övermäktige motståndaren – tills hans mördades av någon halvskum extremist några år senare. Och så gällde det Kosovo, denna för serbnationalister så traumatiska fråga. Med omvärldsstöd (i väst) kunde den kosovoalbanska ledningen, efter kompromisstrasslande om den serbiska minoritetens ställning, tvinga till sig en självständighet som dock fortfarande inte erkänts av regionpolitiskt känsliga EU- länder, som Spanien. Grannskapet med Republika Srpska i grannlandet Bosnien-Hercegovina – och därmed kvardröjande kopplingar till det bosniska inbördeskrig som Milosevic hade (om än diskret) medverkat till komplicerade och fördröjde ytterligare. Så vägen till Serbiens befrielse från fjättringen vid sin historia är säkert fortsatt lång, och vägen till idag från händelserna den dramatiska hösten 2000 och den historiska brytpunkt som dessa innebar, i och med befrielsen från Milosevic-regimens låsningar, har också varit lång och seg.

Så jublet över Kostunicas m fl seger över Milosevic den gången innehöll, tvingas jag säga, stora portioner naivitet, beskäftighet och prestigelåsning. Många ytterligare tankar finns att tänka om EU:s och västs prestationer för att skapa fred i det oroliga Balkan, efterkloka tankar, förvisso, men dock tankar. Snart 20 år är en lång tid. Man borde ha hunnit långt. För egen del har jag sedermera erfarit, genom förre amerikanske ambassadören i Belgrad, Bill Montgomery, att jag, fortfarande, benämns ”The devil of Belgrad” i kretsar som, fortfarande, grubblar över hur Milosevics fall egentligen gick till och som tror sig veta att det fransk-svenska ordförandeskapet, i frånvaro av andra representanter för illasinnade utländska krafter när det begav sig, måste ha spelat en djävulsk roll.

Och Makedonien, arma Makedonien!? Varför arma, frågar sig måhända turisten

som idag besöker Skopje och häpnar över all frapperande modernitet, alla praktbyggnader, alla mot grekisk historicism och namnkänslighet uppkäftiga jättestatyer?

Makedonien skulle ju vara EU:s paradexempel på lyckad krishantering, EU skulle likt en Vergilius leda Dante/Makedonien – detta historiskt så hårt prövade land (läs Kaplans *Balkan Ghosts*) – hela vägen genom Purgatorio (stabilisering) till Paradiso (EU-medlemskapet), och lyckades nästan, eller en god bit på vägen. Med stark och prestigestinn politisk vilja från EU:s sida förlänades landet kandidatstatus hösten 2005, trots alla de tillkortakommanden som särskilt hösten 2004 höll på att välta Ohrid-processen, med ytterst ovissa konsekvenser för både det interetniska slavmakedonsk-albanska förhållandet och den pan-albanska sakens befarade utveckling. För EUSR under den resan handlade det alltså om en påtaglig framgång, trots allt trist käbbel med EU- kommissionen. Men så hade vi namnbråket med Grekland, den fråga som alltså flammade upp mitt under kriserna hösten 2004 till följd av ogenomtänkt amerikansk välvilja, och det bråket har blockerat vidare framsteg för Makedoniens del i både EU och Nato. Och resulterande alienering har skapat politisk vilsenhet i den inhemska politiken. Mycket står och stampar, och stampande präglar också det politiska klimatet, med risk att interetniska motsättningar flammar upp igen. Med risk numera – då Greklands svaghetstillstånd gör det illusoriskt att förvänta sig kompromissvilja – att EU tappar sugen och ger upp sin stora investering.

Om man säger arma Makedonien, vad ska man då säga om *Sudan och Sydsudan*? Båda länderna, och särskilt Sydsudan, har ju blivit exempel på att värsta fallet faktiskt blir fallet. Det förblir overkligt att jämföra det naiva och likaledes prestigestinna jublet i Juba i juli 2011 med det levande helvete som Sydsudan steg ner i december 2013. Hade detta elände kunnat förutses? Hade det kunnat undvikas? Hade det internationella samfundets olika aktörsgrupper, FN, EU, AU, IGAD och andra, kunnat agera annorlunda, smartare, hade det trots allt (verkligen trots allt) varit bättre att vänta med delningen och i stället rikta ansträngningarna mot att frampressa regimförändring i Khartoum och kanske också Juba, borde man ha dragit i nödbromsen när man såg att utvecklingen började skena mot en kaotisk delningsprocess utan att det fanns på plats lösningar på problem som måste lösas om man ville se en ”peaceful divorce”?

Eller var det kanske så att Sudan-krisen – likt bl a Syrien-krisen idag – hade blivit alldeles för regionaliserad och internationaliserad för att möjliggöra ett samlat rationellt agerande, resulterande bl a i låsningar i FN:s säkerhetsråd mellan ett notoriskt Khartoumfientligt USA och ett notoriskt motsträvigt och Khartoum-vänligt Ryssland/Kina – för att inte tala om all regional inblandning på respektive sidor? Finns f ö idag lärdomar från Sudan/Sydsudan-hanteringen som kunde komma till nytta i Syrien och/eller Irak? Och så har vi, inte att förglömma, det utländska intresset för Sudans och, framför allt Sydsudans, oljetillgångar. Tillkommer så reflexionen om olika krisers och krigs varierande grad av internationellt fokus, i regeringar och medier.

För 10 år sedan var Darfur den stora, brett engagerande saken i världens huvudstäder. Idag är situationen knappast, om alls, bättre. Hybridmissionen (mellan FN och AU) UNAMID knegar på, under allt större svårigheter och allt högre grad av ifrågasättande (i både Khartoum och New York!). Så vad har vunnits, vad har lärts? För 5 år sedan talade alla om det nya landet Sydsudans heroiska tillblivelse, särskilt i länder i väst som kände sig vara barnmorskor för världens nyaste och

mest underutvecklade land. Sedan dess: strider i Darfur, Blue Nile och South Kordofan i Sudans södra delar – vem talar och skriver om det nuförtiden? Och så det katastrofala inbördeskriget i Sydsudan: hur mycket talas om det numera? Vem känner ens till att ett fredsavtal nu äntligen undertecknats och börjat implementeras, ett avtal som dock är påtvingat utifrån och som bl a innebär att inbördeskrigets båda huvudkontrahenter, presidenten Kiir och oppositionsledaren och krigsherren Machar, nu förväntas samregera, i en transitionsprocess. (ett ord man annars förknippar främst med Syrien, arma Syrien!)? Men man kan förstås citera Karl XIV Johan när han passerade igenom Åmål: ”Alltid något!”

Konkurrensen om den internationella mediauppmärksamheten har blivit mördande.

Så det internationella fredsarbetet knegar vidare, nu i motvind och på basis av en mängd erfarenheter av frustrerande svårlösta fall, i insikt om att ett rikt mått av exempel finns på att utvecklingen ibland faktiskt går bakåt.

Jag har inte glömt Norge. Jag glömmer aldrig Norge! Men inte heller Spanien, Turkiet, Jugoslavien, Makedonien och Sudan.

Författaren är fil dr, f d generaldirektör och ambassadör samt är ledamot av KKrVA.